

Відгук

офіційного опонента на дисертаційне дослідження

Скиби Ігоря Богдановича “Церковно-громадська діяльність митрополита Полікарпа Сікорського (1920-ті рр.-1945 р.): контекст руху за українізацію православ’я”, поданої на здобуття наукового ступеня кандидата історичних наук за спеціальністю 09.00.11–релігієзнавство

Дослідження Ігорем Скибою церковно-громадської діяльності митрополита Полікарпа Сікорського поглиблює і конкретизує причинно-наслідковий зв'язок важливих віх життєдіяльності митрополита, котрі мали значний вплив на розвиток (відносно самостійний) українського православ'я у 1930 – 1940-х роках, що заклало його генезис для другої половини ХХ ст. в середовищі української православної діаспори та наприкінці 1980-х на початку 1990-х років безпосередньо в Україні, що крізь різні церковно-православні й державні проблемні відносини привело до її канонічної автокефалії: наданням 6 січня 2019 року Вселенським патріархом Варфоломеєм Томосу про автокефалію Православній Церкві України та державну реєстрацію її Статуту. Тому досліджувані роки діяльності митрополита Полікарпа різнобічно, в залежності від державних і церковних умов, розкривають його прагнення і боротьбу за українізацію православ'я не тільки на Волині і Західній Україні, але й, загалом, в Україні, – є завершеним історичним і релігієзнавчим конструктом, який, одночасно, стосується релігійно-політичної проблематики і психології самого митрополита. Опинившись у системі координат двох різних державно-церковних відносин, з одного боку – антагоністичному відокремленні церкви від держави, що характерно для комуністичної влади, а з другого – ситуативному відносно партнерському полі відносин між державою і церквою, що властиво було нацистській окупаційній владі, митрополит змушений був проявляти неабиякий дипломатичний хист, щоб не відійти від своєї ідеї українізації православ'я, а, заодно, зберегти своє життя. І йому вистачило свого життєвого досвіду, щоб у таких не просто складних, але й небезпечних умовах поступово реалізувати свою ідею: запровадженням української мови у богослужбову практику; створенням церковно-громадських інституцій для реалізації духовно-просвітницьких і національно-культурних завдань з метою відродження українського народу; формуванням структури Тимчасової Адміністрації Варшавської митрополії, а, по суті, Адміністрації УАПЦ, із становленням єпископату та утворенням всеукраїнської мережі її парафій; збереженням набутих напрацювань в

умовах вимушеної еміграції з метою набуття УАПЦ канонічного автокефального статусу в світовому православ'ї.

Дисертант у своєму дослідженні, розкриваючи багатогранну діяльність митрополита Полікарпа, глибоко аналізує й стан українського суспільства у зазначених роках (до титулу дисертації) на територіях його церковно-громадської діяльності. Змістовно висвітлює різні впливи на українство Волині й Полісся, зокрема у церковному житті: полонізаційні, русифікаційні, самостійницькі-українські, котрі перепліталися із політичними у залежності від того чия влада, чиє панування було над українцями цих регіонів. Одночасно, доречно, Ігор Богданович не обминає таких важливих аспектів церковної діяльності митрополита Полікарпа як його ставлення до польської влади у контексті ревіндикації православних українських храмів і церковного майна, "ревіндикації душ". Або такого аспекту, – як спроби об'єднання УАПЦ і АПЦ з метою консолідації українського суспільства у розбудові єдиної автокефальної помісної церкви. Чи також, що вважаємо заслугою на схвалення, висвітлення такого аспекту, який не втратив стратегічної актуальності для українського суспільства ХХІ століття, як ідеї об'єднання українського греко-католицизму із українським автокефальним православ'ям.

Загалом, це дослідження змістовно охоплює різні вектори церковно-громадського служіння українському суспільству митрополита Полікарпа Сікорського з метою українізації православ'я, значний вклад котрого у таку мету в ті буремні роки не був намарно, що уже в наш час реалізується в канонічну автокефальну Православну Церкву України.

Комплексний контекст дисертаційного дослідження Скиби Ігоря Богдановича "Церковно-громадська діяльність митрополита Сікорського (1920-ті рр. – 1945 р.): контекст руху за українізацію православ'я" має значну наукову цінність, бо всебічно аналізує не тільки діяльність митрополита Полікарпа за українізацію православ'я у Волині, Поліссі, Західній Україні, загалом в Україні, але висвітлює українське суспільство у даному аспекті, що сприяє глибшому розумінню церковно-православних процесів у сучасній Україні.

У вступній частині дисертації, згідно кваліфікаційних методологічних вимог, визначено усі необхідні характеристики роботи: актуальність теми; її зв'язок з науковими планами, програмами, темами; мету, об'єкт і предмет дослідження; його хронологічні та географічні межі; методи дослідження і його наукову новизну; теоретичне і практичне значення одержаних результатів та їхню апробацію.

Дисертант чітко структурував роботу. Сформульовані питання розділів і підрозділів відображають постановку конкретних наукових завдань, розв'язання котрих забезпечили всебічне комплексне висвітлення дисертаційної теми, що позитивно узгоджується із дослідницькими завданнями і висновками до розділів.

Загальні висновки конкретно і змістовно відображають основні одержані наукові і практичні результати.

Виконуючи історіографічний аналіз, Ігор Богданович у підрозділі 1.1. “Стан наукової розробки проблеми”, проаналізувавши всебічний і об’ємний масив досліджень (378 позицій) із заявленої у дисертації проблеми, запропонував достатньо відповідну кваліфікаційну модель щодо висвітлення стану наукової розробки, яку поділив на чотири групи. До першої групи дисертант відніс праці українських істориків, у тому числі і діаспорних, котрі аналізують події щодо створення Української Церкви, починаючи із 1918 року, учасником яких був П. Сікорський, його участь у церковному житті Другої Речі Посполитої спочатку як архімандрита, згодом як єпископа, коли він набував авторитету одного із чільних представників українського національно-церковного руху у Волині. Також у працях дослідників, які дисертант відніс до цієї групи, широко характеризується діяльність владики Полікарпа у 1939-1940-х роках, коли він ставав лідером за українізацію православ’я у тривожні роки першої радянської окупації 1939 – 1941 років, коли за підтримки державної комуністичної влади російська православна церковна влада встановила контроль над православними Західної України із якими влади́ка Полікарп зумів уникнути конфліктів, зберігаючи свою ідею українізації православ’я, а в роки окупаційного німецького режиму, отримавши призначення Адміністратора Варшавської митрополії, всебічно розвивав її з метою становлення і розбудови УАПЦ не тільки у своєму регіоні, але й у всій Україні із прагненням її канонічної автокефальної інституалізації, де у цьому процесі також висвітлюється роль митрополита Полікарпа. Другу групу становлять радянські автори, які у своїх “творах” обвішали митрополита за його патріотичну діяльність такими ярликами як “український буржуазний націоналіст”, “колабораціоніст” тощо в дусі радянської державної ідеології і пропаганди. Подібними є праці представників третьої групи – російських дослідників, у яких вони суб’єктивно висвітлювали церковні процеси в Україні у першій половині ХХ століття, а постать митрополита Полікарпа та його роль у тих процесах характеризують як “відступника”, “розкольника”, “українського націоналіста”, бо не визнав над собою зверхність російського православ’я.

Західна зарубіжна історіографія, яка представлена у четвертій групі, більш-менш об'єктивніше розкриває діяльність митрополита у період Другої Речі Посполитої та в 1939–1945 роках, його внесок в українізацію православ'я. Отож, заслуговує схвалення, що Ігор Богданович не обмежився тільки анотаціями текстів зазначених груп, а критично проаналізував і вияснив, які аспекти праць авторів не повністю висвітлені та увів їх у проблематику даного дослідження.

Позитивне враження справляє аналіз неопублікованих джерельних матеріалів із низки українських центральних і обласних державних архівів, фондових збірок обласних музеїв, опублікованих збірників і документів, а також его-документів, у підрозділі 1.2. “Джерельна база дослідження”, які реконструюють полівекторну церковно-громадську діяльність митрополита Полікарпа і значний масив яких вперше введено дисертантом до наукового обігу.

У другому розділі “Петро Сікорський і трансформації Православної Церкви в Україні впродовж кінця ХІХ ст. – 1930-х рр.” дисертант зумів послідовно, у хронологічному порядку, розкрити важливі біографічні віхи, тоді ще Петра Сікорського та ті внутрішні і зовнішні фактори, котрі мали значний вплив на формування його як особистості: авторитет батька-священника, середовище однокласників із православних священничих родин в Уманському духовному училищі; взірцевість для юного Петра настоятелів Успенського собору в Умані; членство в українському гуртку під час навчання в Київській духовній семінарії; світська праця в церковно-парафіяльних школах Києва; служба на різних відповідальних адміністративних посадах в Київській духовній консисторії; навчання на юридичному факультеті Київського університету святого Володимира; керівництво господарським столом (відділом) Київської консисторії. Цей період тривав до 1918 року. І заслуговує похвали, що ті життєві віхи Петра Сікорського дисертант поєднав із достатньо місткою історичною довідкою про заклади у яких навчався та згодом працював майбутній митрополит. 1917-1918 роки стають наступним важливим етапом на його життєвому шляху. Він переходить на службу в Міністерство ісповідань Уряду УНР, стає членом Всеукраїнської Православної Церковної Ради, включається в процес інституалізації українського православ'я, делегується від Київської єпархії на Всеукраїнський Православний Церковний Собор (січень 1918 року), на другій соборовій сесії під тиском російських сил виключається із складу Собору, у 1919 році Петро Сікорський стає віце-директором департаменту загальних справ Міністерства ісповідань Уряду УНР у якому працює до липня 1920

року. Та коли українські визвольні змагання періоду С. Петлюри зазнали поразки, - емігрує в Польщу, а звідти – у Волинське воєводство. Таким чином, завершився ще один, хоча й короткий, але важливий період життєдіяльності Петра Сікорського, який був пов'язаний у тих 1917-1920-х роках боротьбою українських патріотичних сил за незалежність України і автокефалію українського православ'я у якій безпосередню участь він приймав. І дисертант, загалом, добре аналізує події тих років, хоча через, напевно, відсутність необхідних джерельних матеріалів (тоді в цьому немає причин для зауважень) діяльність Петра Сікорського висвітлена недостатньо, але, з іншого боку, ті роки не входять у тему дисертації.

Натомість, починаючи із перебування П. Сікорського на Волині, Ігор Богданович уже детально і всебічно висвітлює церковне становище в регіоні, кроки українізації у Волинській єпархії та участь у даному процесі Петра Сікорського. Можливо саме із такою метою у липні 1922 року він прийняв чернечий постриг під іменем Полікарп і був рукоположений у священничий сан владикою Діонісієм (с. 82), хоча слід зазначити, що таку хіротонію дисертант висвітлив мимохідь. Натомість, достатньо детально ним розкрито діяльність ієромонаха Полікарпа, що заслуговує на схвалення, як намісника чи настоятеля Дерманського, Милецького, Загаєцького, Віленського монастирів, настоятелем Володимир-Волинського собору, благочинним Володимир-Волинської міської округи, згодом, настоятелем Жировицького монастиря, де, обіймаючи такі становища, архімандрит Полікарп активно включився у процеси дерусифікації, впроваджуючи у цих монастирях і парафіях богослужіння українською мовою, запроваджуючи її в духовні навчальні заклади і тим самим розвиваючи рух за українізацію православ'я, одночасно піднімаючи й національну свідомість українських мирян.

Отримавши у квітні 1932 року єпископський сан і ставши Луцьким вікарним єпископом, статус якого, до речі, обмежував його церковно-адміністративні повноваження, владику Полікарп з метою розширення українізації, хоча б у межах своєї єпархії, активно проводив візитації парафій, впроваджуючи українську мову у їхні богослужбові практики, активізуючи парафіян і парохів до духовно-просвітницького та національно-культурного відродження, що викликало занепокоєння проросійських церковних сил і польської влади. Тому під їхнім тиском правлячий Волинський архірей обмежив візитації владики Полікарпа, тож він направив свою діяльність на церковно-громадські інституції, зокрема на Товариство ім. митрополита Петра Могили, яке своїми планами, крім просвітницької діяльності серед українців воєводства, вважало розбудову українського

православ'я. У цьому контексті, що вважаємо позитивним, Ігор Богданович детально розкриває цей період діяльності владики Полікарпа, його намагання реалізації ідеї соборноправності у практиці Православної Церкви у Польщі, яку він висвітлював на відповідних зібраннях Волинської єпархії. Значним вкладом в українізацію православ'я владикою Полікарпом, слід також вважати його редакторсько-видавничу діяльність україномовних богословських праць, катехітичних книг, різних літургічних текстів, молитовників тощо у співпраці із Українським Науковим Інститутом у Варшаві, - йдеться про десятки тисяч примірників книг, котрі мали великий попит як серед духовенства, так і серед мирян не тільки у Польщі, але й у Європі. Враховуючи ці напрямні діяльності владики Полікарпа, дисертант слушно зазначає, що у 1930-х роках владики "виконав значну організаційну і інтелектуальну працю, спрямовану на українізацію православ'я, внесок якої в українську культуру не повністю усвідомлений і нині" (с. 133).

У третьому розділі "Архипастирська діяльність під час Другої світової війни" дисертант детально аналізує позиції щодо зміни юрисдикційного статусу Православної Церкви у Західній Україні під час встановлення тут комуністичної державної влади у вересні 1939 – червні 1941 років протегованою нею Російською православною церквою та негативне ставлення до цього процесу єпископа Полікарпа; його місію у процесі інституалізації режиму та діяльність владики Полікарпа у 1941-1943 роках і на завершальному етапі війни та під час еміграційних років в контексті конфесійно-інституційних трансформацій українського православ'я. Дисертантом висвітлено, що впродовж 1939-1941 років він змушений був зайняти вичікувальну поведінку, щоб виграти таким чином час та зберегти своє життя, одночасно, фактично, йдучи на фрагментарну співпрацю із ієрархами РПЦ, які намагалися підпорядкувати західноукраїнські єпархії, але йому вистачило твердості і мужності не визнати над собою юрисдикцію московського православ'я. А коли на Волині встановився нацистський режим, владики Полікарп підтвердив своє канонічне підпорядкування митрополиту Діонісію Валединському та відмовився визнати постанови Почаївського церковного Собору від серпня 1941 року про автономію Православної Церкви в юрисдикції РПЦ. Така позиція єпископа Полікарпа стала визначальним фактором у призначенні його на очільника Тимчасової Адміністрації УАПЦ наприкінці 1941 року, що дало йому можливість розбудувати її церковно-адміністративні інституції: рукоположення єпископів і священників; організацію єпархій в Україні; ініціативи щодо поєднання УАПЦ та АПЦ, УАПЦ та УГКЦ; вироблення моделей відносин із

німецькою окупаційною владою для збереження і розвитку українізації Церкви.

У завершальне півтораріччя Другої світової війни митрополит Полікарп зумів зберегти повноваження глави УАПЦ, організувати український православний єпископат у еміграції, щоб виробити необхідні церковні нормативні акти, котрі мали б привести до канонічного проголошення автокефалії УАПЦ. Таким чином, слід погодитися із дисертантом, що постать митрополита Полікарпа Сікорського є “з яскраво окресленою національною свідомістю”, діяльність якого була спрямована “на реалізацію надважливої мети свого життя – набуття Православною Церквою України автокефального статусу задля збереження українців як народу” (с. 236).

Між тим, віддаючи належне позитивним здобуткам дисертаційного дослідження, вважаємо за необхідне висловити і деякі зауваження та побажання. Так, на с. 77 не розкрито причин чому Петро Сікорський вирішив прийняти чернечий постриг, а не іншу дорогу долі, які внутрішні (психологічні) чи зовнішні (політичні), чи ще якісь інші мотиви стали визначальними у прийнятті такого важливого рішення. На сторінках 82-83 Ігор Богданович детально зазначає, що 27 липня 1922 року “Петро Сікорський прийняв чернечий постриг з іменем Полікарп у Загаєцькому монастирі”, а наступного дня єпископ Діонісій рукоположив його в ієродиякони, а висвята в ієродиякони відбулася “в неділю 30 липня”, а далі за текстом Полікарп іменується як ієромонах. У цій констатації немає послідовної чіткості, яка б впливала із усталеного у православ’ї вектора хіротонії: диякон – священник – єпископ, тому, спираючись на зазначений текст, виникає запитання: ієромонах – це дияконські свячення чи вже – священічі, якщо – останнє, тоді, коли Полікарп висвячений на священника? Бо у наступних роках, до єпископського сану, він займає посади характерні більше для священника, ніж – для диякона. На сторінці 89 дисертант у контексті участі архімандрита Полікарпа в урочистому проголошенні автокефалії Православної Церкви в Польщі, яке відбулося 16 – 18 вересня 1925 року стверджує: “Можна також припустити, що на участі архімандрита Полікарпа у святкуваннях наполягала польська влада”, чому так, якщо ще із літа 1923 року вона встановила за ним негласний нагляд, як за таким, який перетворив Загаєцький монастир на “вогнище української агітації” (с. 88)? У висвітленні конфлікту у Володимир-Волинському соборі щодо проведення богослужінь українською чи церковнослов’янською мовами наприкінці 1926 року, зазначено, що прибічники останньої “доклали максимальних зусиль для

усунення Полікарпа з Володимир-Волинського” (с. 94), де він служив настоятелем собору. Тому для яснішої картини вияснення цієї проблеми протистояння, було б доречним деталізувати, яких саме “максимальних зусиль” було докладено. На сторінках 99-100 йдеться про Луцький церковний з’їзд, який відбувся 5-6 червня 1927 року і на якому миряни-українці задекларували прагнення, щоб єпископські кафедри, на територіях, де переважає українське населення, очолювали архієреї українці. З’їзд не залишився поза увагою польської влади і у зв’язку з цим дисертант констатує, що “офіційна Варшава не бажала втрачати контроль за православними засобом ретельно вибудованої впродовж років політичної, юридичної і матеріальної залежності єпископату і кліриків” (с. 100), але не дає детального роз’яснення такої констатації, а це важливо, бо ширше б розкрило відносини між владою Другої Речі Посполитої і Православною Церквою. На сторінці 137 викликає зауваження неправильне означення військ Вермахту Третього Райху, як фашистського, а саме: “Вторгненням фашистського війська на територію Польської держави 1 вересня 1939 р. розпочалася Друга світова війна”. Не будемо глибоко вдаватися в етимологію слова “фашизм” – з італійської – *fascis* – *fascismo* – *fascio*, що означає в’язка хмизу, котре символізувало державну владу (народну єдність) в античному Римі. Це запозичив Б. Муссоліні, назвавши ним рух, який він привів до влади в Італії у 1922 році. За змістом це – права націоналістична ідеологія чи рух із тоталітарною та ієрархічною структурою і ототожнюється із державною владою в Італії у 1922-1944 роках. Натомість слово “нацизм”, із німецької – *Nazismus*, ширше – *Nationalsozialismus* – національний соціалізм, ототожнюється із Націонал-соціалістичною робітничою партією Німеччини (*National-Sozialistische Deutsche Arbeiterpartei*) – правлячою партією Німеччини у 1933-1945 роках, тобто йдеться про диктаторську та однопартійну монополію на владу, як один із різновидів тоталітаризму, у якому ідеологія націонал-соціалізму (нацизму) поєднувала крайню форму націоналізму (зокрема вкрай расистську антисемітську віру у вищість німців-арійців від решти народів і культур). Таким чином, фашизм – це правлячий режим Б. Муссоліні в Італії, а нацизм – це правлячий режим А. Гітлера в Німеччині і в окупованих нею країнах. Тому доречно було б писати “Вторгненням: а) дивізій Вермахту; б) Збройних сил Третього Райху; в) збройних сил гітлерівської Німеччини і т.п. Але у нашому випадку не слід також писати “нацистські війська”, бо військове і партійне тут не слід синкретизувати, це – різні інституції, різних функцій, різної діяльності і т. д. А ось щодо режиму влади, то у наступному реченні цієї сторінки, дисертант

режим влади означив правильно, хоча цю владу тимчасово здійснювала військова адміністрація, яку згодом мала змінити цивільна, згідно плану міністра Міністерства східних окупованих територій Альфреда Розенберга. На с. 177 дисертантом не уточнено із якими православними Церквами світу мала молитовне спілкування Адміністрація УАПЦ. Із тексту дисертації випливає: на с. 183 ієрархах Полікарп іменується архієпископом, а на с. 191 – митрополит, отож, коли, як і чому він отримав ці титули, тобто це не конкретизовано, але йдеться не тільки про його діяльність, а й про біографічні віхи. Тому, перш ніж вводити у текст “митрополит Полікарп”, необхідно було зазначити, що 4 жовтня 1942 року у Луцькому кафедральному соборі делегати Собору єпископів УАПЦ возвели Полікарпа на митрополита. Отож, це іменування Полікарпа в тексті весною 1942 року хронологічно не відповідне, бо про це дисертант пише аж на 199 сторінці. Аспект щодо ідеї об’єднання УГКЦ та УАПЦ, висвітлений на сторінках 191-192, немає конкретизованого ні продовження, ні закінчення, а це важливо, бо ідея митрополита Андрея Шептицького не втратила своєї актуальності й у поточному столітті, що є правда уже на векторі УГКЦ–ПЦУ. Для вияснення наступного зачитуємо: “Урядовець вимагав припинити церковну полеміку на сторінках періодичних видань. І. Власовський пізніше стверджував, що ця категорична вимога завдала більшого удару по українській стороні, адже всі легальні україномовні видання в окупованій Україні стояли на позиціях УАПЦ” (с. 192). Звідси, як розуміти “більшого удару по українській стороні”, ніж по якій? І сумнівно, чи була саме тоді полеміка між УАПЦ і АПЦ, якщо, як стверджував І. Власовський, “всі легальні україномовні видання [...] стояли на позиціях УАПЦ”. Але на с. 193 Ігор Богданович заперечує це твердження І. Власовського, яке І. Власовський виніс із наради 4 травня 1942 року із очільниками адміністрації Райхкомісаріату, цитуємо: [...] саме на цей час, тобто весну 1942 року припав період гострої полеміки між очільниками УАПЦ і АПЦ, яка потрапила у публічний простір через пресу...”. Отож, як сприймати зазначене дисертантом твердження І. Власовського? Виходячи із змісту проблеми щодо єпископа Чернігівського Фотія (Пилипа Тимошука) вміщеної на сторінках 196-198, то цей аспект слід було б розкрити, щоб яснішою стала суть полеміки між архієпископом Олексієм і митрополитом Діонісієм та чи св. тайна священства, у даному контексті, здійснюється двічі? Узагальнене твердження дисертанта на с. 218 щодо долі митрополита УАПЦ Феофіла Булдовського скупе на конкретику і має неточність, бо митрополита радянські спецслужби, ймовірно СМЕРШ, заарештували 11 листопада 1943 року, а 23 січня 1944 року він помер не у “катівнях”, а у

лікарні. Також потребує уточнення надання титулу патріарха Діонісію, (патріарха якої церкви), бо це здійснив собор єпископів УАПЦ (с. 224) у підпорядкуванні ПАПЦ, яку очолював Діонісій, тобто єпископи автономної, підпорядкованій їй Церкви надали титул своєму очільнику і тим самим ще раз підтвердивши підпорядкування йому, чи може в цьому є інший підтекст? Подібно, потребує уточнення на с. 226 щодо того, що влітку 1945 року митрополит Полікарп опинився в Британській зоні окупації і, що “це його врятувало від примусового вивезення в Радянський Союз та невідворотних репресій”. У зв’язку з цим слід зазначити, що Британська зона окупації територій Третього Райху на відміну від Американської, не давала гарантій безпеки втікачам–емігрантам, остарбайтерам чи воякам дивізії “Галичина”, що вони не будуть передані окупаційній адміністрації Радянської зони. Владику врятувало, напевно, те, що він був духовною особою високого сану і титулу й можливо відомою британській військовій розвідці, або мав паспорт підданого Другої Речі Посполитої, а не громадянина СРСР. Окрім того, слід відмітити й такі зауваження та побажання, як: значна непропорційність кількості сторінок між другим і третім розділами, котрі, згідно методичних вимог мали б бути більш-менш кількісно рівні; відсутність опису реакції владики Полікарпа на голодомор в Радянській Україні та репресій проти духовенства “УАПЦ формації 1921 р.” та її ліквідації сталінським режимом в Радянській Україні в 1930-х роках; не приведено в тексті дисертації до однакового написання слово “священик”, яке часто зустрічається з одним “н” або із двома; не зрозуміло, що означає “чередні богослужіння” на 89 с. Як так само–“[...] примусова зміна християнської віри на нехристиянську неязичницьку” (с. 156), тобто про яку віру чи релігію йдеться; біографії І. Власовського, М. Малюжинського, С. Грушко і Н. Кибалюка, які вміщені на с. 187-190, необхідно було із основного тексту дисертації перенести у примітки чи в “додаток”, так як вони є другорядною, не основною, фабулою тексту; митрополит Полікарп залишив Луцьк 16 січня 1944 року, а не 1943 року (с. 216); було б доречно, якби Ігор Богданович розробив, згідно змісту свого дослідження, таблицю основних віх життя і діяльності митрополита Полікарпа Сікорського та помістив її у “додатку”, що дало б можливість пересічному читачеві чи досліднику в такій стислій та фіксованій формі ширше й конкретно пізнати увесь життєвий шлях митрополита, а з іншого боку, така хронологічно-біографічна таблиця життєдіяльності митрополита, вміщена згодом в українських історичних і релігієзнавчих довідниках, суттєво доповнила б гасло “Полікарп” чи “Полікарп (Сікорський)”.

Та все ж, висловлені зауваження не стосуються суттєвих аспектів проблеми дослідження, не порушують наукової новизни і не змінюють одержаних результатів дослідження. Дисертація Ігоря Богдановича “Церковно-громадська діяльність митрополита Полікарпа Сікорського (1920-ті рр. – 1945 р.): контекст руху за українізацію православ’я” є самостійним, завершеним і ґрунтовним дослідженням, яке поглиблює зміст історико-релігієзнавчої науки. Вважаємо, що дисертант заслуговує присудження йому наукового ступеня кандидата історичних наук за спеціальністю 09.00.11–релігієзнавство.

Професор, доктор історичних наук,
професор кафедри психології
Тернопільського національного технічного
університету імені Івана Пулюя

Стоцький Я. В.

Проректор з наукової роботи
Тернопільського національного технічного
університету імені Івана Пулюя

Рогатинський Р.М.

12 березня 2020 року